

VZPOMÍNKY STAVITELE MOSTU K DEMOKRACII

JIŘÍ KŘEŠŤAN

Michael Kocáb promluvil,¹ a je to dobře. Ikonický zpěvák a skladatel (nar. 1954), který ovlivnil vnímání hudby u generací, jejichž estetické vnímání bylo formováno od konce 70. let minulého století, vstoupil na konci 80. let pro mnohé dosti neočekávaně do „velké politiky“. Na samém švu „střídy věků“ se zařadil mezi nemnoho těch, kteří nejen prokázali odhodlání jít do riskantního střetu s „těmi druhými“, do hry vabank, ale pocítili také odpovědnost za cestu, jakou se předání moci uskuteční. Pokojný průběh revoluce v Československu v roce 1989, již jsme si později zvykli nazývat „něžnou“ či „sametovou“, totiž nebyl samozřejmostí. Víme, co se v roce 1989 stalo na Náměstí Před Branou nebeského klidu v Pekingu, vzpomínáme si ještě, jak hrůzným a zdánlivě nepochopitelným způsobem proběhlo na konci téhož roku ukončení komunistické moci v Rumunsku.

Tykadlo, jež vyslali Michael Kocáb s Michalem Horáčkem směrem k vládní moci, nebylo ve své době jediným. Víme o kontaktech ze stranického aparátu směrem k opoziční Obrodě (iniciátorem byl podle všeho vedoucí oddělení státní administrativy ÚV KSČ Rudolf Hegenbart – srv. s. 61 recenzované knihy), jistě se časem dovíme více o dalších „otukávačkách“ mezi šedou zónou či disentem na jedné a státním či stranickým aparátem a jeho představiteli, či dokonce bývalými představiteli (připomeňme podivuhodné aktivity Evžena Erbana, který se setkal i s Václavem Havlem) na straně druhé. Žádný z těchto kontaktů se však ani zdaleka nemůže vykázat podobnou efektivitou jako Kocábova a Horáčkova iniciativa, nazvaná MOST. Ta se i s odstupem let jeví jako pozoruhodný fenomén. Kolik odvahy, předvídavosti, silné vůle, prozřivosti, odpovědnosti, kolik realistického odhadu stojí za touto iniciativou! Šlo původně o křehké vlákno, natažené mezi okopy.

Autor memoárů popisuje, jak dospěl na sklonku éry státního socialismu ke svému krédu, jež znělo: „Komunismus u nás musí skončit, ale je třeba udělat

1 Není to poprvé, kdy se Michael Kocáb svými vzpomínkami pustil proti proudu času. Vedle řady rozhovorů a článků, publikovaných v periodikách, srv. Kocáb, Michael – Nesnídal, David (ed.): Když nebyl čas na hraní. Vzpomínky na revoluci, odsun Sovětů, na Václava Havla, Franka Zappu, na sebe, na všechno možné. Řitka 2009; Kocáb, M. – Nesnídal, D. (ed.): Noční vyprávění o mé cestě od kostelní židle až k Pražskému výběru II. Řitka 2007. Kocáb byl předtím nápomocen vzniku životopisné publikace Chuchma, Josef: Michael Kocáb. Zpověď muže v ohrožení. Praha 1991.

vše pro to, aby netekla krev“ (s. 17). Kocáb nejdříve (pravděpodobně v dubnu 1989) spolu s Milošem Zaplětalem kontaktoval předsedu městského výboru KSČ v Praze Miroslava Štěpána (šlo o intervenci za propuštění Václava Havla). Štěpán se nebránil tomu, aby byl po určitou dobu považován za „perestrojkového“ komunistu, tuto „image“ si opatrně pěstoval. Politik Kocába a Zaplětala přijal vlídně, jaksi „lidově“, hned jim začal tykat, sršel humorem. Navrhl jim konání kulatých stolů mladých lidí (ze své strany doporučoval Ulčáka a Mohoritu). Výsledek kontaktu byl tedy tristní: „Po nějaké chvíli jsme pochopili, že jsme šlápli vedle“ (s. 40).

Kocábova pozornost se začala přenášet na předsedu federální vlády ČSSR Ladislava Adamce. „Již delší dobu jsme mluvili s Michalem Horáčkem o tom, že premiér Adamec se odtrhává z normalizačního molochu a nenápadně vsouvá do svých projevů prvky perestrojky. [...] Adamec se v rámci svých možností snažil. V průběhu léta jsme s Michalem Horáčkem sepsali prohlášení k iniciativě, kterou jsme nazvali MOST. Iniciativa MOST měla nastartovat dialog mezi vládní mocí a disentem. V žádném případě ale nešlo o nějaké hledání konsensu, protože ten byl v zásadě vyloučen. Měli jsme zájem na tom, aby vláda přistoupila na jednání... respektive spíše vyjednávání se zástupci protestující veřejnosti o jejich požadavcích“ (s. 44–45). Opatrného povzbuzení se „mostařům“ dostalo od Jiřího Křižana, blízkého spolupracovníka Václava Havla, který ale současně vyjádřil obavy z konkurence „mostu“, budovaného Obrodou, sdružující v disentu působící vyloučené komunisty. Nevím, zda toto vysvětlení motivů Kocábovy angažovanosti bude všem čtenářům dostačovat – stoupenci spikleneckých teorií jistě zůstanou nepřesvědčeni a podezíraví. Pro ně ale Michael Kocáb patrně knihu nepsal.

V červenci 1989 potkal Michal Horáček na Prázdninové škole pro mládež, organizované oficiálním Socialistickým svazem mládeže, poradce premiéra Adamce – Oskara Krejčího. Informoval jej o iniciativě MOST. – „Poslouchal pozorně“ (s. 46). Začíná se odvíjet mimořádný příběh, pro většinu tehdejších současníků asi nepředstavitelný. Kocáb hned jmenuje lidi v úřadu vlády, v nichž postupně vedle Krejčího našli další partnery: Miroslav Pavel, Bohumil Urban a mlčenlivý Alexej Ozarčuk (s. 47). To byli lidé, kteří přispěli k tomu, že po 17. listopadu převzal Adamec iniciativu a ovlivnil další dění.

Leč nepředbíhejme – dne 18. září předali Kocáb s Horáčkem do podatelny na úřadu vlády dopis pro premiéra Adamce. Hned následujícího dne je přijal poradce Krejčí a ještě téhož dne se sešel i s čekajícím Jiřím Křižanem, pohotově vybaveným předem připraveným dopisem. Hned při první schůzce tedy Krejčí podle Kocába „podkročil mantinely“ a vzal na sebe riziko. Kocábovo tvrzení, že schůzka Křižana s Krejčím představovala první setkání představitele komunistické moci se zástupcem nekomunistického disentu (s. 51), bude jistě ještě prověřeno a zváženo budoucími historiky. Průlomový význam schůzky je však nesporný.

Premiérův poradce Oskar Krejčí – to je osobnost, jíž je Michael Kocáb svým způsobem fascinován. Citace z Krejčího knih² prolínají Kocábovou knihou, s nimi se pravidelně s respektem vyrovnává. Kocáb se zamýšlí nad jeho životním během, v němž nechýbí ani podmíněný trest za pokus o nelegální opuštění republiky. Vypořádává se na několika místech s tím, že Krejčí byl před příchodem do úřadu vlády vysokým spolupracovníkem Státní bezpečnosti. – „Kdybych to tehdy věděl, okamžitě bych práskl do bot“ (s. 359, srv. též s. 46–47 a 341). Rozhodně ale zpětně kontaktu nelituje. Uvědomuje si, že Krejčí nebyl „pouhým“ poradcem premiéra, že měl své „šachovnice“, na kterých hrál i vlastní partie. „V jeho osobě [jsme] našli spojení, díky němuž bylo možné zahájit jednání s vrcholem státní moci o radikální změně stávajícího normalizačního paradigmatu“ (s. 59).

V srpnu či v září 1989 se sešel Kocáb na Hrádečku s Havlem a získal od něho podporu k jednáním. „Musím přiznat, že jsem v něm našel zalíbení téměř okamžitě. Byl přátelský, naprosto neformální, vtipný, a to vše spojoval s politickými postřehy a úsudky mimořádné pronikavosti“ (s. 60). To však již měli Kocáb s Horáčkem za sebou několik konspirativních schůzek s Oskarem Krejčím, jakoby vystřižených z nějakého špionážního filmu. Kniha potom mapuje podrobně kontakty budovatelů mostu s Ladislavem Adamcem, jak se odvíjely po 19. listopadu, kdy je poprvé ve svém bytě premiér přijal nad talířem zelňačky paní Adamcové. V úřadu vlády byli zpočátku téměř každý den a potom směřovaly jejich kroky do bytu Václava Havla (s. 86–87).

Michael Kocáb dává najevo svůj nanejvýše kritický vztah k předlistopadovému zřízení. Používá na některých místech termínů z dnes zpochybňované teorie totalitarismu, občas volí vysloveně expresivní vyjádření. Komunistický režim například podle něho „sál krev českého a slovenského národa“, Sovětský svaz byla „říší zla“, do satelitů šířil „ideologický jed a rudý teror“ (s. 21), normalizační režim uvrhl zemi do „duchovního marasmu nebývalých rozměrů“ (s. 35), komunisté byli agresory, kteří napáchali „nedozírné zlo“ (s. 89), členy ÚV KSČ označí Kocáb za „zrádce národa“ (s. 93)... V knize nalezneme dokonce poněkud nekorektně znějící tvrzení, že totiž komunisté už čtrnáct dnů po Listopadu „hleděli, do které díry zalézt, kam na chalupě zakopat stranickou legitimaci“ (s. 36). To jistě neodpovídá pravdě a nelze to formulovat tak všeobecně. Pochybuji mimochodem také o tom, že v době Kocábovy návštěvy Moskvy „drtví většina“ poslanců Nejvyššího sovětu SSSR „měla obočí srostlé jako Brežněv“ (s. 410).

Autor knihy ovšem není z těch, kdo by propadli zběsilému triumfalismu anti-komunistů, povstalých v první chvíli po revoluci. Především – na rozdíl od trapných hrdinů s převlečenými kabáty – dával najevo své preference zřetelně již před

2 Krejčí, Oskar: Proč to prasklo, aneb Hovory o demokracii a „sametové revoluci“. Praha 1991; Krejčí, O.: Sametová revoluce. 2. vyd. Praha 2019.

Listopadem. Připomeňme jen jeho odvážné vystoupení na pódiu festivalu populární písně Děčínská kotva v červnu 1989, kdy improvizovaně promluvil mimo jiné o nutnosti společenské obnovy, o „ztracených občanských právech a svobodách“ a před očima užaslých funkcionářů připomněl klasický apelativní výrok: „Každý národ má takovou vládu, jakou si zaslouží“ (s. 41). Jeho knihou probleskne i pojem „odpuštění“, které má ovšem podle něho individuální charakter – odpustit lze jen za sebe, ne za ostatní. Michael Kocáb dospěl dokonce k ocenění „poražených hrdinů protistrany“, kteří „pochopili, že všechno má své meze a že přicházejí dějinné okamžiky, kdy se člověk musí vzdát celoživotního přesvědčení ve prospěch hodnot vyšších“ (s. 356).

Již jsme zmínili poradce Oskara Krejčího, mimochodem pozdějšího vysokoškolského profesora, vynikajícího politologa a sociologa. K němu v recenzované publikaci čteme: „Krejčího vliv na průběh sametové revoluce byl mohutný a výsledky jeho kroků, odhlédnu-li od motivací, o nichž dodnes mnoho nevím, byly pro její zdárný průběh pozitivní“ (s. 360). K němu přidává oba „jeho“ premiéry – Ladislava Adamce a Mariána Čalfu, kteří „se utrhli ze stranického řetězu“ a „ochromili schopnost ÚV KSČ rozhodnout se pro jakýkoli odpor“ (s. 133). Do nerozsáhlého seznamu „poražených hrdinů protistrany“ připojuje Kocáb ještě dva vojáky, Mojžíra Zachariáše (velitele západního vojenského okruhu) a Miroslava Vacka (náčelníka generálního štábu a pozdějšího ministra obrany) a posléze i dva občany Sovětského svazu: Eduarda Vorobjova (velitele Střední skupiny vojsk SSSR v ČSSR) a posledního sovětského vůdce Michaila Gorbačova.

Projevit uznání protivníkovi, jakkoli se stal v jistém okamžiku partnerem (ale zůstal protihráčem), to vyžaduje značnou dávku velkorysosti a – sebevědomí. V recenzované knize je Kocábova a Horáčkova empatie glosována s jistým nadhledem: „Jsme z křesťanských rodin, kterým je pořád někoho líto. Dokonce i svých nepřátel“ (s. 361). Připomeňme jen, že Kocábův otec byl kazatelem Českobratrské církve evangelické – rodičům je ostatně recenzovaná kniha věnována, což mimochodem považuji za nanejvýše sympatické a lidsky podmanivé gesto. Autor připomíná, že toleranci lze počítat i k tradici československého disentu: „Každý člověk má právo proměnit se z Šavla v Pavla. Někteří komunisté z 50. let prozřeli a zařadili se mezi disidenty. Proč by tedy nemohli prozřít i komunisté z období normalizace – navíc když 70. a 80. léta nebyla zdaleka tak brutální a vražedná jako léta padesátá“ (s. 18). Ne každý odpůrce socialismu by podobná slova podepsal, stojí jistě za hluboké zamyšlení.

Kocáb s Horáčkem nebyli ani před 17. listopadem 1989, ani po něm pouhými posílky vzkazů. Byli vystaveni situacím a protihrám soupeřů, kdy se museli rozhodovat operativně a vzít na sebe riziko. „Mostaři“ nebyli neutrály. Občas působili na protivníka rozkladným způsobem. Kocáb přiznává, že se snažili „vrazit mezi vládu a ÚV KSČ klín“ (s. 90) a s Horáčkem „rozvrátili“ komu-

nistický tábor také tím, že podněcovali k překročení vlastního stínu svazácké představitel³ (srv. s. 100–102 a 124). Po 19. listopadu byl Kocáb požádán někým z aparátu ÚV KSČ o schůzku s představiteli Občanského fóra. Se schůzkou naoko souhlasil, ale v Obecním domě seděli nakonec jen „jakešovci“ a z OF nedorazil nikdo, ani samotný Kocáb, který o schůzce nikomu neřekl. Michael Kocáb se dne 24. listopadu 1989 rozhodl znemožnit setkání dvou emisarů z Moskvy s Václavem Havlem – bez konzultace v Občanském fóru (s. 169–170). Jedním z emisarů byl mimochodem Jan Šmeral, pracovník aparátu ÚV KSSS, syn Bohumíra Šmerala, zakladatele KSČ (matka Jana Šmerala byla sovětskou občankou a Jan žil a pracoval v Moskvě).

O samostatné a vlivné roli Michaela Kocába svědčí koneckonců téměř anekdotická epizoda z téhož 24. listopadu 1989. Na závěr demonstrace toho dne v euforii a poněkud zbrkle vyzval Václav Havel demonstranty, ať jdou do Vokovic, kde právě probíhalo zasedání pléna ÚV KSČ, a řeknou komunistům, co si o nich myslí. Kocáb se oprávněně děsil vyhocení situace a přiměl Havla, aby namluvil na magnetofon „zastavovací řeč“, kterou měli průvodu na cestě Kocáb s Horáčkem a hercem Petrem Čepkem pustit z amplionu automobilu Veřejné bezpečnosti. Nahrávku nakonec nebylo potřeba použít, do Vokovic dorazilo jen pár stovek demonstrantů (s. 143–144). Z Václavského náměstí do Vokovic bylo daleko...

Parádní téma Michaela Kocába představuje prosazení Václava Havla na prezidentský stolec a „vojenské“ téma – přispěl k pacifikaci československé armády v revolučních dnech a poté se stal „tváří“ odsunu Sovětské armády z našeho území. Posledně zmíněnému tématu je věnována druhá polovina knihy, která se stane cenným a unikátním pramenem pro zájemce o tuto problematiku. Havlovu kandidaturu proboujával Kocáb urputně v jednáních s Ladislavem Adamcem (který snil o vlastní kandidatuře) i v rámci Občanského fóra (zde zejména osmašedesátníci preferovali Alexandra Dubčeka). O Havlovi píše Kocáb velmi hezky, s úctou, je vidět, že sázka na něho mu byla evidentně věcí rozumu i citu. Prvního polistopadového prezidenta představuje Kocáb jako „prototyp kultivované statečnosti“ (s. 348), v jeho očích byl „klidný, konsenzuální, konstruktivní, kreativní, kvalifikovaný“, prokazoval „schopnost nadhledu a smysl pro absurdní humor“ (s. 349). A na konci pasáže o prezidentovi se skví lidsky hřejivá věta: „Václav měl dětskou duši“ (s. 349).

Stoupenci spikleneckých teorií budou vždy označovat lidi, jako jsou Michael Kocáb či Oskar Krejčí, za figurky v rukou velmocí či jiných mocných hráčů. „Nikdy jsem žádnou ingerenci Američanů do naší revoluce nezachytil,“ namítá Kocáb

3 Čtenář v knize najde možná pro někoho překvapivě smířlivou charakteristiku jednoho ze svazáckých představitelů, který se vzápětí prosadil i ve vedení KSČ: „Vasil Mohorita byl mladý člověk a přímou odpovědnost za komunistická zvěřstva nenesl“ (s. 102 recenzované knihy).

(s. 205, srv. též s. 335). Ve směru k Občanskému fóru podle něho „žádný přímý kontakt s ambasádou [USA] nebo výměna informací neexistovaly“ (s. 338). Kocábův Vabank přesvědčuje čtenáře, že sametová revoluce nebyla primárně výsledkem dohody velmocí či spiknutí kabinetních hráčů, ale především rozhodnutím mas, odhodlaných riskovat a nasadit síly pro změnu společenské situace. „Právě tlak „ulice“, organizovaný v první fázi studenty a herci, nakonec vyvrátil monopol KSČ. [...] Nelze podceňovat obrovský revoluční vzmach našeho obyvatelstva“ (s. 84–85, srv. též s. 132–133).

Kniha Michaela Kocába zprostředkovává úctyhodné množství faktografie z období od počátků budování iniciativy MOST v roce 1989 až po odchod posledního sovětského vojáka v roce 1991. Autor není školním historik, ale jeho metoda je pozoruhodná, chvályhodná, poctivá. V publikaci pečlivě rekonstruuje dění, jemuž byl sám přítomen, cituje tehdejší dokumenty a záznamy z jednání a v neposlední řadě těží z dialogů s aktéry protistrany, jež s nimi vedl po třiceti letech od sametové revoluce (srv. s. 15). Naznačil jsem již také, že přináší současně také neotřelá a originální hodnocení, svědčící o autorově vnitřní konzistenci. Přidejme k dosud uvedeným ještě dva případy. S odstupem let považuje Kocáb průnik lidí z Prognostického ústavu ČSAV do Občanského fóra a posléze na politické posty za „velkou chybu“ (s. 99). Uvedené akademické pracoviště charakterizuje jako „rudou líheň“ (s. 100). Václav Havel podle jeho mínění pochybil, když s pomocí „hysterických“ Křížana a Vondry vyloučil z vedení Občanského fóra představitele Obrody. „Vyhnáním Obrody se OF zbavilo jediných disidentských ekonomů a Havel na místě odevzdal strategicky nejdůležitější oblast budoucnosti země kádrům z nomenklaturního Prognostického ústavu. Ovlivnil tak vývoj země na desítky let dopředu – a negativně“ (s. 259). Zastavme se ještě u kritiky kooptace poslanců do Federálního shromáždění. Tu Michael Kocáb označuje za „zásadní překročení demokratických pravidel“, jemuž pomohlo „komunistické pohrdání demokratickými procedurami“ (s. 339). Dodejme jen, že autor byl jedním z kooptovaných poslanců, obdržel dokonce poslaneckou legitimaci s číslem 1 (zdědil lavici po Lubomíru Štrougalovi). Otázkou je, jaká jiná řešení byla na stole...

Vydání knihy se ujalo nakladatelství Euromedia Group. To vybavilo publikaci bohatou obrazovou přílohou a podrobně zpracovaným přehledem původu fotografií. Jak je patrné, nakladatelství si snažilo vzorně dohledat autory fotografií a vypořádat autorská práva. Do textu jsou navíc vloženy kopie dobových dokumentů a jejich opisy či opisy jejich částí. Předmluvy knize adresovali doboví představitelé Občanského fóra a Verejnosti proti násilí Jan Urban a Fedor Gál, na konci knihy je zařazen doslov spisovatele Pavla Kosatíka. Nakladatelská korektura nebyla provedena úplně bezvadně, ale několik překlepů a hrubá chyba na s. 477 naštěstí představují výjimku. Knize by slušelo zařazení jmenného rejstříku.

V publikaci není zařazen soupis použité literatury a pramenů. Představu o autorově heuristické základně podává ovšem slovní komentář v závěrečné kapitole a poznámky k textu. V nich jsou pečlivě a korektně citovány tiskem vydané i internetové zdroje. U většiny citovaných archivních dokumentů chybí místo jejich uložení. Lze předpokládat, že řada z nich pochází z autorova osobního archivu.

Vzpomínková publikace Michaela Kocába doplňuje a v jistých směrech překonává svědectví jiných účastníků dramatu sametové revoluce, kteří autorovi v té době byli blízcí. Vedle již zmíněných knih Oskara Krejčího, jejichž analytická síla je nesporná, zmiňme ještě alespoň vzpomínky dalších Kocábem jmenovaných „poražených hrdinů“, Miroslava Vacka⁴ a Mojmíra Zachariáše,⁵ jakož i pozoruhodné paměti druhého „stavitele mostu k demokracii“ Michala Horáčka.⁶

Kocábovo svědectví je součástí mnohohlasu, přinášejícího různé interpretace „sametové revoluce“, její přípravy a vyústění. Logicky jinak zní hodnocení disidenta a vůdčího činitele Občanského fóra Petra Pitharta,⁷ jinak dění vnímal a rozdílné akcenty klade dělnický vůdce a pozdější ministr Petr Miller.⁸ Vzpomínky jsou vždy podmíněny subjektivními zkušenostmi a osobnostním založením.

Kocábova kniha je cenná svým faktografickým bohatstvím, snahou o autenticitu svědectví, hrdým a sebevědomým postojem při hodnocení událostí a jednotlivých osobností i svým empatickým přístupem k osobám, jež textem procházejí. Byl hráčem tvrdým, ale vnímavým. Kéž by se v tomto směru stal příkladem! Čtenáře příjemně překvapí systematickostí a přehledností výkladu a v neposlední řadě i literární hodnota textu. Kniha se opravdu hezky čte, a proto zaujme nejen historiky soudobých dějin, sociology a politology, ale najde si jistě i zájemce v širší čtenářské obci.

Kocáb, Michael: Vabank. 1989–1991. Sametová revoluce. Odsun sovětských vojsk, Euromedia Group. Praha 2019, 592 s.

4 Vacek, Miroslav: Generál studené války. Praha 2004; Vacek, M.: Na rovinu. Bez studu a bez příkras. Praha 1994; Vacek, M.: Proč bych měl mlčet. Praha 1991.

5 Zachariáš, Mojmír: Příběh vojáka. Pohled na čtyřicetiletou službu vojáka z povolání, od poručíka po generálporučíka, od 50. let až po listopadovou revoluci v roce 1989 a krátce po ní. Praha 2012.

6 Horáček, Michal: Jak pukaly ledy, 2. vydání. Praha 2007.

7 Pithart, Petr: Devětaosmdesátý. Vzpomínky a přemýšlení, 2. vydání. Praha 2009.

8 Miller, Petr – Šlouf, Jakub (ed.): Poslední kovák – první ministr. Rozhovor Jakuba Šloufa s Petrem Millerem, listopadovým vůdcem průmyslových dělníků (v tisku).